

УДК 82-3
Л 93

Любка, Андрій

Л 93 У пошуках варварів. Подорож до країв, де починаються й не закінчуються Балкани [Текст] / Андрій Любка. – Чернівці : Меридіан Черновіц, 2019. – 384 с.

ISBN 978-617-7807-01-7

Нова книжка Андрія Любки – це розповідь про землі й народи між Одесою та Трієстом, про краї, де починаються й не закінчуються Балкани. Це приватний щоденник численних подорожей до популярних місць, столиць, але також до загублених у часі й просторі провінцій та невизнаних республік. Чому серби не люблять хорватів, а словенці не вважають себе балканцями, як Дунай не лише ділить, а й сполучає Європу, де й коли македонські даїшники видурюють хабарі, в яку дівчину з Бухареста автор міг би закохатися, скільки можна випити ракії в Сараєві й узо в грецькій таверні – про це та інше Любка розповідає інколи з гумором, а інколи й по-науковому ретельно, долає кордо́ни і ставить під сумнів стереотипи, знайомиться й свариться, шукає нічліг і вдає із себе словака – одне слово, робить усе, що й треба робити, шукаючи варварів.

В оформленні обкладинки використано картину Павле Сіміча «Заснування села Неузине» (1835) з фондів Національного музею Сербії в Белграді.

Жодну частину з цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

© Меридіан Черновіц, 2019
© Андрій Любка, 2019, *текст*
© Анна Стьопіна, 2019, *обкладинка*

ISBN 978-617-7807-01-7

Усі права застережено

Андрій Любка

У пошуках варварів

Подорож до країв, де починаються
й не закінчуються Балкани

Meridian Czernowitz
2019

—Τί περιμένουμε στην αγορά συναθροισμένοι;
Είναι οι βάρβαροι να φθάσουν σήμερα.

(...) Γιατί ενύχτωσε κιοι βάρβαροι δηνήλθαν.
Και μερικοί έφθασαν απ' τα σύνορα,
και είπανε πως βάρβαροι πια δεν υπάρχουν.

Και τώρα τί θα γένουμε χωρίς βαρβάρους.
Οι άνθρωποι αυτοίησαν μια κάποια λύσις.

Κωνσταντίνος Καβάφης, «Περιμένοντας τους βαρβάρους»

Нема для подорожування гіршого транспорту за літак. Він, щоправда, швидкий, комфортний і – якщо зважити на співвідношення відстані й часу в дорозі – навіть недорогий. Та йому бракує найголовнішої принади мандрів. Власне процесу подорожування.

Літак пролітає над усім, що ти можеш побачити і відчувати, переносить тебе з однієї точки в іншу, позбавляючи нагоди насолодитися самою дорогою. А шлях, пригоди, пережиті під час подорожі, втома й химерні сни, що ми їх бачимо в дорозі, почуті мови й жарти, їжа, яку споживаємо, і вода, яка втамовує нашу спрагу, пейзаж навколо нас, поява й зникання видів рослин, густина повітря й прохолода ранків, – усе це важливіше за сам пункт призначення.

Коли у пізньому Середньовіччі мандрівник із Стамбула вирушав суходолом у Париж, то Франція для нього починалася вже за Босфором, серед болгарських гір і місцевих народів. Французька готика логічним чином виростала з мечетей Балканського півострова, а міста й мови, що їх мандрівникові в такій подорожі доводилося проминати, свідчили про ту справжню, реальну відстань, на якій розташована Франція.

У такій подорожі мандрівник встигав призабути свою країну та її краєвиди, його вражали нові місцини, він дивувався з краси й різноманіття природи, зауважував, як змінюється величина вікон у сільських хатах, як пістрявляють кольорами народні строї, куштував хліб із різного борошна

і ніколи не міг передбачити, наскільки соленим і твердим у цьому регіоні буде домашній сир. Невдовзі він байду-жів до змін, бо було стільки нового й незвіданого, що воно в своєму розмаїтті перетворювалося на суцільний калейдоскоп, від якого йшла обертом голова. Пізніше він втомлювався і дратувався, йому муляло взуття й несвіжий одяг, надокучали комарі й блощиці в темних кімнатах заїздів, він мріяв нарешті доїхати до Парижа.

Так і поставала Франція – зі втоми, мрії й суми всього побаченого. Мандрівець був нарешті готовий приїхати, прийняти цю країну такою, якою вона є: далекою й іншою. Він розумів, чому у французьких містах будинки мають інакшу форму дахів, він спостеріг цю зміну в дорозі. Він знав, чому тут їдять іншу їжу, бо бачив поля й те, що на них вирощують. Париж починався за його порогом у Стамбулі, і, пройшовши цей шлях самотужки, переживши цю дорогу, мандрівник здобував певний різновид знання і відчуття. Опинившись нарешті в Парижі, він уже знав це місто, розумів його.

Під час перельоту ми не відчуваємо, не переживаємо кордону, що розмежовує мови, культури, держави, кулінарні традиції й релігійні вірування. Бо проходимо кордон ще на летовищі, нічого не усвідомлюючи. Над кордоном ми пролітаємо, не вловлюючи зміни акцентів у діалектах і кількості часнику, яку місцеві господині додають у страви. Ми не бачимо найважливішого у мандрівці – міраду змін.

Літак є транспортним засобом, що руйнує нам магію подорожі. Раз – і ти вже на місці. Такий же, який і вилетів дві чи скільки там годин тому. Тоді як подорож змінює тебе,

вчить, випробовує, втомлює й надихає. Після справжньої подорожі ти прибуваєш у пункт призначення іншим, адже в справжній мандрівці відкриваєш щось нове. Не лише в природі чи культурі – в собі.

Першою ознакою того, що з перельотами щось не так, є джетлег, коли тіло й свідомість не можуть підлаштуватися під новий часовий пояс. Мандрівник, що подорожував кілька століть тому, не знав цієї муки, бо його подорож була довгою, як того вимагає дорога. Він лягав зі смерком і прокидався від п'яння когутів, природно зникаючи до поступової зміни часу. А також температури, бо зміна клімату залежала від ландшафту й проявлялася не одразу, вона вибруньковувалася.

Моряки, що вперше поплили до далекої Америки, не мали джетлега і встигали звикнути до нової температури, вітрів і вологості повітря. Вони справді мандрували, тож розуміли, що Америка починається за першим гребком весла, за першим повівом, який ловить у себе вітрило. Щоб відкрити Америку, треба дорости до неї, пройти певний шлях, проплисти не одне море, помучитися від спраги й встигнути зненавидіти хлюпання хвиль і безмір океану. Тоді й буде тобі – як нагорода – Америка.

II

Хоч коли б ми – європейці XXI століття – вирушали у свою подорож, вона все одно починається в 1492 році. І того ж року, вночі 12 жовтня, досягає своєї кульмінації, коли з борту каравели «Пінта» матрос Родріго де Тріана зауважує якісь темні обриси. «Земля! Земля!» – мав викрикнути він, повідомляючи тим самим про відкриття Америки.

Я часто уявляю цю мить. Матрос уместився у воронячому гнізді корабля – так називалася бочка, встановлена на вистрі щогли. Це був спостережний пункт, з якого відкривався вид навсібіч. Але що можна побачити о другій ночі? Уявімо, що то була місячна ніч. Флотилія Христофора Колумба пливла в невідоме уже два місяці, і залога кораблів була виснажена і втомлена, а головне – зневірена. На океан опустилася ніч, усі повклалися спати, а Родріго де Тріана заліз у бочку на щоглі й думав про своє. Можливо, згадував дитинство. Або уявляв едвобну м'якість шкіри якоїсь дівчини із портового еспанського міста. Хоча найвірогідніше, він думав про смерть, про повільне конання від спраги і голоду в океанському безмежжі. Запаси продовольства й води на кораблях вичерпувалися, і моряки Колумба почали годитися з думкою, що ніякої землі вони не знайдуть. Сконають під палючим сонцем, стануть привидами, що вічно блукають морями й океанами.

Стривожений такими роздумами, Родріго, мабуть, кинув приречений погляд на воду перед собою. Місяць бешкетував на небі, лоскотав своїм світлом хвилі, і перед кораблем стелилася місячна доріжка. В інші ночі вона здавалася

безкінечною, але нині добігала кінця досить близько – впиралася в якусь тьмяну пляму. Це був суходіл. Америка вперше відкрилася європейським очам як згусток темряви серед флірту місяця й води. Земля, земля!

Схарапуджений Христофор Колумб зірвався на рівні з ліжка, вхопив свічку зі столу – аякже, він не спав, бо спокою йому не давали думки про ймовірний бунт розчарованих моряків – і метнувся на палубу. Його при звичаєні до каютного світла очі не одразу побачили смужку землі на горизонті. Знадобилося трохи часу, щоб звикнути до нічної темряви. Впродовж цих кількох митей старий чоловік (51 рік у ту епоху – це вже поважний вік) намагався опанувати себе, погамувати слабеньке серце й нервові дихання. Йому здавалося, він щось бачить, але Колумб хотів упевнитися. Тому напружував зір і дивлявся в близьку далечінь, а тим часом його матроси на всіх трьох кораблях уже починали весело горланити й обійматися. Таки земля! Так було відкрито Америку, Новий світ.

Отож кожна наша подорож так чи сяк пов'язана з тією місячною жовтневою ніччю 1492 року і палубою каравели «Пінта». І саме тому всі наші мандрі закорінені в міф, якщо не сказати – брехню. І випадковість.

Бо ж Колумб плив до Індії. І вважав, що відкрив морський шлях саме до цієї країни, до її багатств і прянощів. Усю свою молодість Христофор Колумб був піратом, його цікавили золото й коштовності, легка здобич і перспектива самому стати власником колоній з рабами й покладами дорогоцінних металів. Та насправді Колумб не відкрив ані нового шляху до Індії, ані Америки, а відкрив усього лише Багамські острови.

Америка ж давно була відкритою, її взагалі не треба було відкривати, бо вона ніколи не закривалася. Люди прийшли в Америку по вічній мерзлоті з Сибіру ще п'ятнадцять тисячоліть тому. А перша задокументована згадка про відвідини Америки датується 986 роком, коли – на 500 років раніше за Колумба – американського узбережжя досягли вікінги зі Скандинавії.

Втім, практично відкривши тільки острови для фешенебельних курортів майбутнього, Колумб у науковому сенсі таки відкрив Новий світ, а це означає – Захід. Картографи нанесли нову сушу на свої мапи й глобуси, і суша ця лежала на захід від Європи. Що своєю чергою змінило погляд на світ, адже в ньому з'явилася горизонтальна вісь.

До Колумба світ в уяві європейця ділився на Північ і Південь. Заходу як такого не існувало, а Схід був лише сном. Межу, кордон між Північчю й Півднем уявляли по-різному, але переважно йшлося про гірські хребти Альп. Сама природа диктувала це протиставлення: клімат на півночі був суворіший, вимагав від людей раціональнішого використання ресурсів, удосконалень житла і джерел вогню. На середземноморському узбережжі можна було бити байдики і цмулити вино з амфор, тоді як у Скандинавії людина мусила подбати про теплий одяг і запас харчів на безкінечну зиму.

В українських шкільних підручниках ми читаємо, що державність у Київську Русь принесли вікінги з Півночі. А християнство прийшло зі Сходу, з Царгорода, золотого Константинополя, який нині знаємо як Стамбул. У цих двох твердженнях криється суперечність, яку і породив

Колумб зі своєю Америкою. Бо коли Русь у 988 році приймала християнство, світ ще залишався розділеним вертикально. Через Україну проходив важливий шлях «із варяг у греки», тобто по вертикалі з півночі на південь. Одного погляду на карту досить, щоб переконатися: Константинополь і Єрусалим розташовані зовсім не на схід від Києва, а на південь, навіть на південний захід. Русь прийняла християнство з півдня, а фундамент держави її навчили будувати люди з півночі. Таким чином Русь-Україна була державою поміж Північчю й Півднем, аж доки це не змінив підстаркуватий пірат Христофор Колумб. Зрештою, незадовго до головної виправи Колумба впав Константинополь (1453), а з ним – і потуга Півдня. Треба було шукати щось нове.

Відкриття Нового світу у 1492 році розширило мапу на захід, а отже, до вертикалі Північ-Південь додалася горизонтальна вісь, що визначала Схід і Захід. Разом ці напрямки створили шкалу координат у формі хреста, що є дуже символічним для Середньовіччя.

Відтак і Україна опинилася в новій позиції – як держава «між Сходом і Заходом». Наступні після Колумба кілька століть української історії – це судомне намагання пересунути межу Сходу якнайдалі від себе, щоб самій опинитися на Заході.

III

Пригадую одну абсурдну ситуацію, що трапилася зі мною в латвійському місті Вентспілс на березі Балтійського моря. Там є резиденція для письменників, старий будинок на центральній площі, де одночасно живуть і пишуть вдесятеро літераторів із різних країн світу.

Мені було двадцять два роки, коли я отримав можливість попрацювати на цій резиденції. У морозні грудневі ночі я писав там свою першу збірку оповідань. Так склалося, що я народився в Ризі, столиці Латвії, але цієї країни не знав, бо майже одразу після пологів мама відвезла мене додому, в Закарпаття, де я й виріс. Той грудень 2010-го став для мене першою нагодою в свідомому віці побачити місце, де я прийшов на світ.

Писав я тоді переважно вночі, у тиші, поки всі спали й ніхто не міг мене потурбувати. Із першими променями сонця я зашторював вікна і вкладався спати. Прокидався вже по обіді, ліниво снідав десь о тій порі, коли люди виходять із праці, а з першими сутінками за вікном вмикав на ноутбуці музику Арво Пярта й починав ладитися до писання.

Відповідно, і всі види моєї побутової активності переносилися на другу половину доби. Пополудні я ходив гуляти містом, увечері шкандибав до крамниці, готував собі їжу й таке інше. Тому не дивно, що й чудова у своїй простоті ідея випрати речі спала мені на гадку вже ближче до півночі. Ніч узагалі завжди була моїм найпродуктивнішим часом.

Тут варто додати, що Будинок письменника у Вентспілсі влаштований таким чином, що на першому поверсі старої кам'яниці містяться простора кухня та їдальня, яка за потреби перебудовується в залу для виступів, а на другому – вісім покоїв для літераторів. А повітка зі складом, господарськими приміщеннями, пралкою та навіть сауною розташована у дворі.

Можливо, пам'ять моя мимоволі прикрашає ту ситуацію, але коли я вийшов у морозну грудневу ніч із пакетом брудного одягу в руках, годинник на ратуші почав відбивати північ. Було щось моторошне в цьому звуці. П'ять метрів треба було пройти до повітки, але я заляк. Бо до бемкання середньовічного часоміра додалися значно тривожніші звуки. Якесь жаске виття.

Це була сигналізація. Виявилось, що вночі будинок зачиняють і ставлять на охорону, тож коли я вийшов до повітки, завилла сирена. Майже миттєво приїхали поліцаї. Я все ще був шокований, і ми ніяк не могли порозумітися. Мабуть, у перші миті вони були переконані, що я злодій, який краде брудний одяг. Але невдовзі до них таки дійшло, що сигналізація спрацювала через мою ненавмисну помилку, і вони собі поїхали.

Наступного дня, коли я вмовстився у фотелі біля каміна на кухні, щоб випити свою пообідньо-ранкову каву, до мене підійшов сторож будинку. Власне кажучи, він займався всіма побутовими справами: не лише сторожив, а й приносив дрова, прибирав двір, міняв лампочки й тому подібне. Скидався він на старого гіппі, якому бракувало кількох зубів і шампуню для патлів. Мені здалося, що на роботу його